

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК: [304+364.2]: 332.1

ІННОВАЦІЙНІСТЬ ЯК МЕХАНІЗМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ І РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

**Л.Г. Богуш, кандидат економічних наук.
Інститут демографії та соціальних досліджень
ім. М.В. Птухи НАН України**

© Богуш Л.Г., 2016.

Стаття отримана редакцією 14.01.2016 р.

Вступ. Обмеженість і вичерпність ресурсів розвитку соціуму, що посилюються в умовах підвищення соціальних стандартів, водночас з прагненням колективної думки до усталення середовища життєдіяльності та якості відтворення територіальних громад різного масштабу обґрунтовують роль інновацій (організаційних, технологічних, продуктових), відповідних інноваційних процесів і видів діяльності як механізму й ресурсу підвищення ефективності формування та функціонування соціальних комплексів регіонів, що структурують соціогуманітарний простір країни і взаємодіють у його межах.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Вагомі результати дослідження інноваційності (як способу життєдіяльності соціуму в умовах: глобалізації засад його організації, загострення потреби в сталому відтворенні середовища існування; посилення економічних ефектів інновацій як механізмів і результатів функціонування власне соціального комплексу, що мотивує суспільні витрати на підвищення стандартів життя), отримані в працях, де розглянуто:

- методологію державного управління соціальним розвитком регіонів, модернізація якого передбачає: подальшу інтеграцію соціальної та регіональної політики; посилення вертикальної й горизонтальної координації діяльності у сфері соціального розвитку регіональних систем; забезпечення гнучкості засобів впливу на соціальні процеси в контексті поточних обставин і потреб [1];
- підходи до вдосконалення державної соціально-економічної політики, обґрунтовані необхідністю оптимізації чинників формування й реалізації людського потенціалу в освіті, способі життя, потенціалі культурно-духовного розвитку [2];
- механізм формування та реалізації соціально-економічної стратегії держави, спрямованої на гарантування соціальної безпеки за ключовими складовими, серед яких рівень життя, охорони здоров'я, освіти, зайнятості населення, політика у сферах демографії, поліпшення житлових умов, пом'якшення соціальної нерівності [3];
- засади регіонального менеджменту як складової механізму усталення інноваційного екобезпечного господарювання, що передбачає координацію управлінської практики та інших сфер діяльності соціуму за критерієм єдності інтересів спектра владних, виробничих і

суспільних структур, що ґрунтується на розумінні території як простору розгортання системи людських знань та морально-культурних цінностей [4];

- підходи до формування і реалізації комплексної регіональної інвестиційної політики, спрямованої на підвищення рівня та якості життя населення в регіонах, що охоплює, зокрема, діяльність щодо реструктуризації сфери соціального обслуговування, розвитку в ній системи замовлення, удосконалення інфраструктури, становлення здорового способу і середовища життя, підвищення якості послуг [5];

- інституційні моделі усталення суспільного розвитку на основі поєднання соціального партнерства [6], а також комодифікації соціально-економічного простору як механізму сполучення інтересів та реалізації потенціалу креативності населення, структур місцевої влади і бізнесу [7].

Постановка завдання. Зважаючи на стан опрацювання інноваційної проблематики життєдіяльності соціуму, подальше дослідження інноваційності як механізму забезпечення сталого функціонування, а також підвищення якості відтворення територіальних громад передбачає:

- визначення змісту й ролі соціального комплексу регіону як ресурсу та результату інноваційної діяльності територіальних громад (у вимірах матеріального підґрунтя інноваційної активності, місця локалізації спектра джерел рентоутворення, сукупності видів економічної діяльності зі значним обсягом інноваційної продукції, спектром прямих та опосередкованих ефектів і стимулів у сфері модернізації ресурсного потенціалу та організаційно-економічних засад розвитку соціуму на різних рівнях його організації);

- обґрунтування підходів до модернізації соціального комплексу в умовах обмеженості фінансових ресурсів на потреби соціального забезпечення населення водночас із зростанням ролі соціального капіталу як ресурсу суспільного виробництва, посиленням значущості соціальних гарантій і стандартів у відтворенні сучасних технологічних укладів економіки та її кадрового забезпечення, розширенням кола як загальносуспільних і суспільно необхідних, так і приватних потреб, глобалізацією стандартів та технологій їх задоволення на рівнях індивідуальному й функціональних спільнот.

Основний матеріал і результати. Соціальний комплекс регіону є сукупністю видів економічної діяльності в матеріально-побутових і соціально-культурних ланках територіального господарства, призначених для задоволення відповідних загальносуспільних, суспільно необхідних, приватних потреб населення і суб'єктів господарювання, а також для створення загальних умов суспільного відтворення, що полягають у формуванні, удосконаленні, забезпеченні ефективного функціонування механізмів капіталізації матеріального, фінансового, соціогуманітарного потенціалу регіону (в спектрі: його трудодоресурсної, професійно-кваліфікаційної, знаннє- і рентогенеруючої, організаційно-управлінської, мережево-комунікативної, інфраструктурної, представницької складових; похідних феноменів соціокультурної ідентичності, суспільної солідарності й злагоди).

Структуру та особливості розвитку соціального комплексу регіону, виконання ним функцій генерування, капіталізації, засвоєння соціокультурних, організаційних, технологічних, продуктових інновацій (у масштабі як його територіальних громад, так і країни в цілому) формують сполучення і взаємодія галузевої, територіальної, управлінської характеристик, що відображають різні аспекти суспільної діяльності з виробництва, розподілу, споживання матеріальних і нематеріальних благ та послуг соціального призначення в системі галузевого і територіального поділу праці.

Критеріями сталого розвитку соціального комплексу регіону насамперед є:

- якість відтворення територіальних громад у його межах, що охоплює характеристики якості життєдіяльності функціональних спільнот [8], цільових категорій, індивідів, стратифікації соціального простору, соціокультурної ідентичності індивідуального та спільнотного рівнів;

- баланс соціальних та економічних, внутрішньогалузевих і зовнішніх ефектів функціонування видів діяльності та ланок соціального призначення, а також їх функціональних поєднань, зокрема, пов'язаний з впливом цих суб'єктів господарювання на довкілля, а також на стан здоров'я і природне відтворення як локальних популяцій, так і населення, зайнятого в техногенно небезпечних виробництвах;

- рівень реалізації чинних соціальних гарантій, а також відповідних зобов'язань муніципалітетів;

– ефективність механізмів залучення суб'єктів господарювання до реалізації принципів сталого розвитку у сферах соціальної відповідальності та екологізації середовища життєдіяльності.

У підсумку діяльність з формування організаційно-економічного механізму функціонування соціального комплексу регіону має закласти підґрунтя та реалізувати нормативно-правові зобов'язання у сфері усталення суспільного і господарського розвитку, що передбачають створення умов для відтворення продуктивних якостей та реалізації трудового, підприємницького, інноваційного, громадянського потенціалу індивіда як ключових факторів забезпечення гідного життя власними силами працівника, ствердження солідарної системи соціального захисту, профілактики маргіналізації, вмотивування соціальної відповідальності економічно активного населення.

Отже, роль соціального комплексу регіону у формуванні середовища та споживанні результатів інноваційної діяльності насамперед визначається:

- організацією середовища застосування і розроблення інновацій у процесах життєдіяльності й господарської активності територіальних та функціональних спільнот;
- відтворенням людського потенціалу інноваційної активності, розвитком і створенням умов (у тому числі інфраструктурних та організаційних) для капіталізації властивих соціуму інтелектуальних характеристик;
- започаткуванням і трансляцією факторів та стимулів економічного зростання (зокрема, пов'язаних із створенням, комерціалізацією, забезпеченням ефективного використання в процесах господарювання матеріальних та нематеріальних ресурсів – інформації, результатів НДДКР тощо).

Процеси і результати функціонування складових соціальних комплексів регіонів слугують чинниками просторової організації виробництва й розселення, втілюючись у рівні життя, трудовій і соціальній мобільності населення, диверсифікації та спеціалізації господарства, поглибленні поділу праці у загально- і міждержавному вимірах, транскордонній регіоналізації, спектрі параметрів конкурентоспроможності мікро-, мезо- та макrorівнів. Значущі напрями дослідження інноваційних підходів до підвищення якості відтворення середовища життєдіяльності й потенціалу територіальних громад пов'язані з:

- підвищенням рівня капіталізації, а також комодифікацією елементів, результатів і зовнішніх ефектів функціонування соціальної інфраструктури;
- трансформацією витрат у сфері задоволення суспільно необхідних потреб населення (зокрема, в рамках загальнообов'язкового страхування й кредитування професійної освіти) на інвестиції в конкурентоспроможність регіону та його трудових ресурсів;
- розвитком креативного середовища низових і об'єднаних територіальних громад (у сферах виробництва нових товарів та послуг соціального призначення, продукування технологій і бізнес-ідей відповідної економічної діяльності);
- розв'язанням галузевих проблем насамперед щодо:

– стану і перспектив поліпшення житлових умов населення та побутового середовища життєдіяльності в системах розселення;

– рівня розвитку, доступності й напрямів модернізації підсистем загальної і професійної освіти;

– інтеграційного розвитку суб'єктів й інфраструктури рекреаційної індустрії;

➤ поліпшенням економічного та організаційного середовища формування і реалізації потенціалу соціокультурної ідентичності територіальної громади;

➤ створенням умов для повноцінного відтворення трудового потенціалу населення водночас із розширенням сфери зайнятості завдяки стимулюванню наукоємного підприємництва, інноваційних видів діяльності у сфері побуту, індустрії масового і спеціалізованого туризму та дозвілля, мереж інноваційної інфраструктури, індустріальних парків, кластерів виробничої й обслуговуючої спеціалізації в межах БЕЗ різних типів, транскордонних регіонів, міжнародних транспортних коридорів.

Об'єктивна обмеженість ресурсів на фінансування процесів соціального забезпечення населення, що загострюється в умовах суспільно-економічної нестабільності, спричиняє диверсифікацію суспільних механізмів функціонування соціального комплексу регіону. У сучасних умовах ці механізми охоплюють:

- процеси бюджетування, в тому числі перерозподілу доходів через систему субвенцій;
- діяльність некомерційного сектора у сфері задоволення суспільно необхідних і приватних потреб населення в послугах повсякденного, періодичного та епізодичного попиту,

а також недержавних фондів і некомерційних організацій, що реалізують зокрема соціально значущі проекти поліпшення якості середовища життєдіяльності територіальних громад та соціального забезпечення цільових категорій;

- надання основних і супутніх послуг у ланках соціального призначення в рамках партнерства держави та приватного сектора;

- заходи в межах інститутів трипартизму (тобто соціального партнерства держави, роботодавців і представників профспілок), зокрема в контексті реалізації завдань соціальної відповідальності бізнесу.

Широкий спектр творчої діяльності, напрямів інноваційного процесу та науково-технічного прогресу урізноманітнює сфери формування рентних доходів від капіталізації соціогуманітарного потенціалу регіону, дозволяючи вилучати такі різновиди креативної квазіренти [9]:

- технологічну квазіренту, пов'язану з упровадженням, виробничим освоєнням і експлуатацією підприємствами та установами, технологічно близькими ланками і галузями інноваційних (принципово нових або спрямованих на вдосконалення та урізноманітнення) техніко-технологічних досягнень, що дозволяють поліпшити результативність і якість профільної діяльності з виготовлення продукції в існуючому асортименті або почати виробництво нових, у тому числі інноваційних товарів і послуг;

- організаційно-управлінську квазіренту, пов'язану з використанням підприємствами й установами, технологічно близькими ланками та галузями більш ефективних форм, засобів і методів організації й управління виробництвом;

- торгову квазіренту, пов'язану із застосуванням новітніх форм обігу товарів і послуг, а також з удосконаленням процесів їх просування за допомогою методів логістики, інноваційної реклами тощо;

- фінансово-кредитну квазіренту, пов'язану із застосуванням профільними суб'єктами господарювання (банками, кредитними спілками, страховими організаціями) сучасних форм і методів споживчого кредитування та страхової діяльності у сфері добровільного особистого і корпоративного страхування.

Виконуючи функції споживання й генерації технологічних, продуктових та організаційних інновацій, у складі соціального комплексу регіону може формуватися низка кластерів видів економічної діяльності, об'єднаних у технологічний ланцюг за фактором надання спектра послуг із задоволення потреб певних категорій споживачів (створення умов для постачання та споживання послуг, товарів, матеріальних і нематеріальних ресурсів) у процесі окремих форм їх життєдіяльності (виробничої, трудової, споживчої, рекреаційної, культурно- та професійно-освітньої, інноваційної, лікувально-оздоровчої тощо). Нині в Україні функціонує низка взаємопроникаючих обслуговуючих кластерів, які, перебуваючи на різних стадіях формування, представлені видами економічної діяльності щодо: організації дозвілля, рекреаційно-оздоровчого і туристичного обслуговування населення; лікувально-профілактичного й реабілітаційно-оздоровчого обслуговування населення; побутового обслуговування населення; обслуговування платоспроможного попиту населення на послуги освіти; науково-інформаційного та рекрутингового обслуговування виробничої діяльності; інституційного, правового й фінансового обслуговування виробничої діяльності; матеріально-технічного і побутового обслуговування виробничої діяльності; обслуговування ділового туризму та корпоративної рекреаційно-оздоровчої діяльності.

Якість життєдіяльності й відтворення територіальних громад (від рівня низових спільнот у межах локальних систем розселення до масштабів об'єднаних територіальних громад районів та спільнот у кордонах регіонів України) визначає ресурси і можливості їх саморозвитку й конкурентоспроможності, зумовлюючись змістом та узгодженістю інноваційних процесів і заходів у сферах:

- реалізації принципів соціальної держави щодо:

- створення умов для формування і повноцінного використання потенціалу економічно активного населення з метою забезпечення гідного життя власними силами;

- розбудови системи соціального забезпечення і захисту населення, зорієнтованої на виконання унормованої конституцією суспільної угоди (як основи цілісності соціуму і держави) через механізми соціальної солідарності та злагоди;

- оптимізації інституційної й економічної бази соціального забезпечення і захисту населення, механізми яких передбачають якнайповніше задоволення його загальносуспільних і суспільно необхідних потреб, а також створення прийнятних для спектра суб'єктів соціуму (його функціональних і територіальних спільнот) умов доступу до товарів і послуг, що

задовольняють приватні потреби;

➤ формування організаційно-економічного механізму й інфраструктури соціального забезпечення населення відповідності до принципів:

– абсолютної значущості та невзаємозамінності базових і суспільно генерованих потреб;

– одночасної глобалізації і індивідуалізації потреб суб'єктів вітчизняного соціуму в процесі розширення транснаціональних систем господарювання та ствердження країни на світових ринках товарів і послуг;

– створення умов для відтворення й капіталізації людського, інтелектуального, інноваційного, комунікативного, організаційного, представницького (або інтерфейсного) потенціалу функціональних спільнот (колективів) і територіальних громад (через розширення та модернізацію ресурсної бази, підвищення рентабельності економічної діяльності) в процесі формування і задоволення піраміди потреб індивіда;

– застосування індикаторів соціально-економічної ефективності як критерію ієрархізації інфраструктури матеріально-побутових і соціально-культурних ланок у системах розселення;

➤ удосконалення механізмів контролю, ліквідації, запобігання природним, техно- й антропогенним загрозам і ризикам дестабілізації середовища життєдіяльності та господарювання, а також моделей способу життя територіальних громад, на конкретно-історичному етапі вмотивованих їх етнорелігійною і соціокультурною ідентичністю;

➤ забезпечення підґрунтя, удосконалення механізмів реалізації соціокультурної ідентичності територіальних громад різного рівня, в тому числі з метою реалізації потенціалу соціальної солідарності і злагоди у заходах щодо диверсифікації та інноваційної модернізації господарських систем, розширення їх участі в міжрегіональному, міждержавному поділі праці.

Висновки. У цілому інноваційність є способом життя спільноти, зорієнтованої на усталення ресурсного забезпечення процесів власного відтворення з пріоритетом поліпшення якості життя до характеристик, що відповідають вимогам екобезпеки, мінімізації паліативних механізмів нівелювання і пом'якшення негативів взаємодій у системі «суспільство – економіка – довкілля».

Узгодженість спектра взаємодій, очікуваних результатів та віддалених наслідків усталення механізмів інноваційної модернізації середовища життєдіяльності й відтворення територіальних громад регіону в підсумку визначає соціальну орієнтацію стратегій і програм суспільно-економічного розвитку України, якість державної регіональної політики, рівень конкурентоспроможності національного господарства та його територіальних підсистем, уособлюючись у таких параметрах соціального розвитку, як:

– якість середовища відтворення, рівень природного відтворення й стан здоров'я населення; його освітній і професійно-кваліфікаційний потенціал;

– обсяги й структура побутових витрат та дозвілля; рівень і параметри соціального захисту вразливих та цільових категорій;

– підприємницька активність, у тому числі на засадах капіталізації інтелектуального, знаннегенеруючого, рентоутворюючого потенціалу економічно активного населення; інноваційна спеціалізація на національному і зовнішньому ринках; характеристики потоків міждержавних, міжрегіональних, маятникових трудових мігрантів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мельничук Л. М. Теоретичні засади формування механізмів державного управління соціальним розвитком регіонів / Л. М. Мельничук // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 18. – С. 98–102.

2. Квітка А. В. Роль соціальної політики у розвитку людського потенціалу [Електронний ресурс] / А. В. Квітка // Ефективна економіка. – 2015. – № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4401>.

3. Скриньковський Р. М. Соціально-економічна стратегія держави на засадах гарантування соціальної безпеки: механізм формування та проблеми реалізації [Електронний ресурс] / Р. М. Скриньковський // Ефективна економіка. – 2015. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3896>.

4. Бавико О. Є. Регіональний менеджмент в умовах постіндустріальної трансформації територій / О. Є. Бавико // Економіка та держава. – 2015. – № 7. – С. 10–13.

5. Ємельянов В. М. Формування ефективної інвестиційної політики комплексного розвитку регіонів / В. М. Ємельянов // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 6. – С. 103–107.

6. Ланговой В. О. Соціальні виміри корпоративних моделей реалізації принципів сталого розвитку в Україні / В. О. Ланговой // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 1. – С. 14–17.
7. Петренко М. П. Економіка сучасного міста: комодифікація людини, простору, культури / М. П. Петренко // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 2. – С. 47–51.
8. Богуш Л. Г. Якість життя в параметрах та індикаторах соціальних процесів / Л. Г. Богуш // Економіка та держава. – 2013. – № 11. – С. 59–63.
9. Богуш Л. Г. Экономическая рента от использования составляющих социального капитала в системе рентных отношений национального хозяйства / Л. Г. Богуш // Проблемы науки. – 2015. – № 4–5 (172–173). – С. 45–53.

UDC: [304+364.2]: 332.1

Bogush Larisa, PhD, senior researcher of social infrastructure. Institute of Demography and Social Studies named by M.V. Ptukha, NAS of Ukraine. **Innovativeness as a mechanism for sustainable development and reformation of the social complex of region.** The role of the social complex of region in generating and assimilating of socio-cultural, organizational, technological and product innovations, as well as in the reconstruction and improvement of resource potential of innovative activity of society are examined. The priorities for implementation of innovative mechanisms to improve the quality of reproduction of local communities in the region are determined. Activity on formation of organizational and economic mechanism of functioning of the social complex in the region should provide the foundation and implement legal obligations in the field of institutionalization of social and economic development, that provide conditions for reproduction of productive qualities and implementing labor, entrepreneurship, innovation, civil capacity as key factors for ensuring a decent life for own employee assertion, confirming solidarity system of social security, preventing of marginalization, reasoning social responsibility of economically active population.

Keywords: social complex, innovation, socio-economic efficiency, region.

УДК: [304+364.2]: 332.1

Богуш Лариса Григорьевна, кандидат экономических наук, ведущий научный сотрудник отдела социальной инфраструктуры. Институт демографии и социальных исследований им. М. В. Птухи НАН Украины. **Инновационность как механизм устойчивого развития и реформирования социального комплекса региона.** Рассмотрена роль социального комплекса региона в генерировании и усвоении социокультурных, организационных, технологических, продуктовых инноваций, а также в воспроизводстве и совершенствовании ресурсного потенциала инновационной активности общества. Определены приоритеты внедрения инновационных механизмов улучшения качества воспроизводства территориальных общин региона. Выяснено, что деятельность по формированию организационно-экономического механизма функционирования социального комплекса региона должна заложить основы и реализовать нормативно-правовые обязательства в сфере обеспечения устойчивого общественного и хозяйственного развития, предусматривающие создание условий для воспроизводства производительных качеств и реализации трудового, предпринимательского, инновационного, гражданского потенциала индивида как ключевых факторов обеспечения достойной жизни собственными силами работника, утверждения солидарной системы социальной защиты, профилактики маргинализации, мотивирования социальной ответственности экономически активного населения.

Ключевые слова: социальный комплекс, инновационная деятельность, социально-экономическая эффективность, регион.

УДК: [304+364.2]: 332.1

Богуш Лариса Григорівна, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник відділу соціальної інфраструктури. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. **Інноваційність як механізм сталого розвитку і реформування соціального комплексу регіону.** Розглянуто роль соціального комплексу регіону в генеруванні та засвоєнні соціокультурних, організаційних, технологічних, продуктових інновацій, а також у відтворенні й удосконаленні ресурсного потенціалу інноваційної активності суспільства. Визначено пріоритети впровадження інноваційних механізмів поліпшення якості відтворення територіальних громад регіону. З'ясовано, що діяльність з формування організаційно-економічного механізму функціонування соціального комплексу регіону має закласти підґрунтя та реалізувати нормативно-правові зобов'язання у сфері усталення суспільного і господарського розвитку, що передбачають створення умов для відтворення продуктивних якостей та реалізації трудового, підприємницького, інноваційного, громадянського потенціалу індивіда як ключових факторів забезпечення гідного життя власними силами працівника, ствердження солідарної системи соціального захисту, профілактики маргіналізації, вмотивування соціальної відповідальності економічно активного населення.

Ключові слова: соціальний комплекс, інноваційна діяльність, соціально-економічна ефективність, регіон.